

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Η αλληλεγγύη προς τους ασθενεστερούς αποτελεί ένα τόσο βασικό στοιχείο της ανθρωπίνης συμβίωσης, ώστε έχει αναχθεί ηθικά σε αρετή¹. Ταυτόχρονα, όμως συνιστά και επιταγή προς το κράτος. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Ουγκώ στο έργο του «Άθλιοι», «η διαβάθμιση του πολιτισμού αρχίζει από την προσπάθεια που καταβάλλει κάθε κοινωνία για να προστατέψει τα δύο «αρρωστημένα»² πλάσματά της, τα παιδιά και τις γυναίκες»³.

Στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, αντικείμενο μέλετης αποτελεί η κρίσιμη, στον τομέα της προστασίας των αδυνάμων, διάταξη του ά. 312 ΠΚ, η οποία θα μπορούσε να χαρακτηριστεί διάταξη πρόκληση για τον ποινικό νομοθέτη, καθώς μέσω αυτής καλείται να επιβεβαιώσει τον ανθρωποκεντρικό χαρακτήρα του ποινικού δικαίου, το οποίο οφείλει να απαντά στα κελύσματα για προστασία των ασθενεστέρων, χωρίς όμως να απεμπολεί ούτε στο ελάχιστο το φιλελεύθερο πνεύμα του. Οι προκλήσεις που θέτει η κρινόμενη διάταξη στον ποινικό νομοθέτη είναι ακόμη περισσότερο φανερές, αν αναλογιστεί κανείς τις πάμπολες νομοθετικές παρεμβάσεις που αυτή έχει υποστεί μέσα στην τελευταία δεκαετία. Οι συνεχείς μεταρρυθμίσεις αφορούν στο σύνολό τους τον άδικο χαρακτήρα της πράξης και το δίχως άλλο καταδεικνύουν την αγωνία του νομοθέτη για τη διασφάλιση της όσο το δυνατόν πληρέστερης νομικής προστασίας του θεμελιώδους εννόμου αγαθού της υγείας ευάλωτων ατόμων. Η αποτελεσματικότητα, όμως του νόμου και η επίτευξη του σκοπού για τον οποίο αυτός θεοπίστηκε, είναι πάντοτε σχετική και θα κριθεί με όρους εμπειρικής πραγματικότητας. Σε κάθε περίπτωση, η νομοθετική πρόβλεψη της προστασίας της υγείας των αδυνάμων αποτελεί θετική ρύθμιση.

Στο παρόν παρατίθενται αναλυτικά οι θέσεις που κατά καιρούς εκφράστηκαν, καθώς και οι ερμηνευτικές προσπάθειες που επιχειρήθηκαν από τη θέσπιση της κρινόμενης ρύθμισης έως και σήμερα στα διάφορα δογματικά και πρακτικά ζητήματα που γεννώνται εξ αφορμής αυτής, τόσο στο χώρο της ελληνικής ποινικής επιστήμης, όσο και σε αλλοδαπές έννομες τάξεις, ιδίως στη γερμανική. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η έννοια του αδύναμου ατόμου, στα πλαίσια προσδιορισμού της οποίας, καταγράφονται ενδεικτικά κατηγορίες ατόμων, ανίκανων εκ λόγων βιολογικών ή άλλων να υπερασπιστούν εαυτούς. Παράλληλα, αναλύονται ζητήματα αδίκου, υπαιτιότητας και τιμωρητού της υπό κρίση συμπεριφοράς, ενώ ιδιαίτερο κεφάλαιο αφιερώνεται στο ζήτημα του προστατευόμενου από την εξεταζόμενη ρύθμιση εννόμου αγαθού, καθώς και στα ζητήματα της συρροής και της εφαρμογής του επεικέστε-

1. Γ.Α. Μαγκάκης, Η εγκατάλειψη χρονίως πάσχοντα ως ποινικό αδίκημα, Υπερ. 1998, σελ. 1003.

2. Με την έννοια των αδυνάμων, ανίκανων για αυτουπεράσπιση προσώπων, ως συνάγεται νοηματικά εκ του πρωτότυπου κειμένου.

3. Β. Ουγκώ, Οι Άθλιοι, τομ. α', μτφρ. Γ. Κούχ, εκδ. Λιβάνη, σελ. 10.

ρου νόμου, σε περίπτωση σύγκρουσης νόμων στο χρόνο, κατ' επιταγή του ά. 2 ΠΚ. Στα πλαίσια μελέτης των ανωτέρω ζητημάτων, επιχειρείται η κριτική επισκόπηση της νομοθετικής ρύθμισης και των θέσεων της επιστήμης και της νομολογίας επ' αυτής, η οποία λαμβάνει χώρα με διάθεση συγκριτικής αποτίμησης των θετικών και αρνητικών της στο πέρασμα του χρόνου, σε μια προσπάθεια να αναδειχθούν κρίσιμα ζητήματα που ανακύπτουν κατά την εφαρμογή της. Το αν αυτή η προσπάθεια ευοδώθηκε εναπόκειται πλέον στην κρίση του αναγνώστη.

Στο σημείο αυτό οφείλω να εκφράσω τις βαθύτερες ευχαριστίες μου στους καθηγητές μου κ. *Γεώργιο Δημήτρη*, κ. *Κων/νο Κοσμάτο*, κ. *Άννα Αποστολίδου* και κ. *Βασίλειο Αδάμπα*, για τη συνεχή καθοδήγηση και στήριξη τους κατά τη συγγραφή του παρόντος έργου. Ιδιαίτερη ευγνωμοσύνη οφείλω στον επιβλέποντα καθηγητή μου κ. *Γιάννη Μπέκα*, το αποτύπωμα του οποίου είναι ανεξίτηλο στη νομική σκέψη κάθε φοιτητή της Νομικής Σχολής της Κομοτηνής, για την υπομονή, το ενδιαφέρον και την αφοσίωση, με την οποία περιέβαλε την προσπάθειά μου αυτή και με τη στάση και τις συμβουλές του αναδείχθηκε σε κινητήριος δύναμη κάθε περαιτέρω προσπάθειάς μου για ανέλιξη, ως επιστήμονα και ανθρώπου.

Ευχαριστίες οφείλονται, επίσης στον κ. *Θεόδωρο Παπακυριάκου*, Καθηγητή της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ., καθώς και στον κ. *Γεώργιο Νούσκαλη*, Επίκουρο Καθηγητή της ίδιας Σχολής, για τη θετική επιστημονική τους κρίση, ως μέλη της εξεταστικής επιτροπής κατά την υποστήριξη της διατριβής.

Βαθύτατες ευχαριστίες οφείλονται και στον Λέκτορα της Νομικής Σχολής του Α.Π.Θ. κ. *Θωμά Σάμιο* για τις πολύτιμες κριτικές παρατηρήσεις του κατά τη διόρθωση της δομής και του κειμένου και τον γόνιμο προβληματισμό που προκάλεσε με τα διλήμματα που μου έθεσε στα διάφορα κρίσιμα ποινικοδογματικά ζητήματα.

Από καρδιάς ευχαριστίες οφείλονται, το δίχως άλλο, στον διευθυντή μου στη Γενική Γραμματεία του Υπουργείου Ναυτιλίας, Πλοίαρχο κ. *Γρηγόριο Γραβάνη*, ο οποίος με την κατανόηση και την ανιδιοτελή συμπαράστασή του συνέβαλε καθοριστικά στην ολοκλήρωση του παρόντος, στους συναδέλφους και φίλους *Ελένη Σταθούλη*, *Σωτηρία Αναστασοπούλου*, *Μαρία Παππά*, *Νέλη Δαλκυριάδου*, *Μαρίκα Βαρειά*, *Γεράσιμο Τσούδη*, *Μαριγιάννα Σκλαβούνου* και ξεχωριστά στην καλή φίλη *Ευανθία Καραπαναγιώτη* για την ηθική και ψυχική υποστήριξη που μου παρείχαν, καθώς και στα αδέρφια μου, *Λαμπρινή*, *Λάμπρο* και *Ελένη*, ενώ βαθύτατη ευγνωμοσύνη οφείλω σε δύο από τους πιο σημαντικούς ανθρώπους της ζωής μου, τον αείμνηστο *Ιωάννη Καρατσούλα* και τη σύζυγό του κ. *Πόπη Καρατσούλα* για τις αγωνιώδεις προσπάθειες και την επιμονή τους για την πρόοδο και την εξέλιξή μου.

Τέλος, ευχαριστώ τον εκδοτικό οίκο Π.Ν. Σάκκουλα και τον εκδότη κ. *Πάνο Σάκκουλα*, που με επαγγελματισμό, συνέπεια και ιδιαίτερη προσοχή επιμελήθηκε την παρούσα έκδοση.

Κομοτηνή, Οκτώβριος 2024

A. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Γενικές παρατηρήσεις

Με την οργάνωση της κοινωνίας και την επιβολή του θετικού δικαίου στις σχέσεις των ανθρώπων, ο αγώνας για την υπερίσχυση μετατοπίζεται από τη φύση στην κοινωνία, ο «δυνατός» και ο «αδύνατος» προσδιορίζονται από τους κοινωνικούς σχηματισμούς και δεν είναι πια ο κατά φύση ισχυρός και ο κατά φύση αδύναμος. Όστε, το θετικό δίκαιο, ως παρά φύση μηχανισμός προστασίας των «φύσει» αδυνάτων, ως προϊόν συσπείρωσής τους για την αντιμετώπιση των «φύσει» ισχυρών, εξισώνει κατά κανόνα στις ρυθμίσεις του ισχυρούς και αδυνάτους, παραμένει ωστόσο «εκ καταγωγής και προορισμού» ένας «δυνάμει» Λόγος υπέρ αδυνάτου, κάτι που διαφαίνεται σε επιμέρους συγκεκριμένες ρυθμίσεις και εφαρμογές του¹.

Έτσι, αν και το δίκαιο καθιερώνει την τυπική ισότητα των ανθρώπων, παράλληλα θεσπίζει παρεκκλίσεις υπέρ των αδυνάτων, ώστε κύρια μέριμνα της Πολιτείας είναι η προστασία των αδικουμένων αδυνάτων – διότι κατά κανόνα οι αδύνατοι αδικούνται². Κατ' αυτόν τον τρόπο, το Δίκαιο αναπτύσσει ανθρωποκεντρικό ενδιαφέρον, εκφράζει ευθέως μια στάση απέναντι στον άνθρωπο, μια αναγνώριση μονομερώς της λειτουργίας του ανθρώπου ως υποκειμένου και μόνο μέσα σε δικαϊκό σύστημα, ανεξάρτητα από οποιαδήποτε εμπειρική επαλήθευση και εξατομίκευση αυτής της αναγνωρισμένης αξίας σε συγκεκριμένο σώμα ή ιδιότητα³.

Η ανθρωπινή αξιοπρέπεια ανάγεται στα μάτια του Νόμου στο υπέρτατο αγαθό, το οποίο δεν επιτρέπει τον υποβιβασμό και την χρησιμοποίηση του ανθρωπίνου όντος ως αντικειμένου για χάρη καμιάς σκοπιμότητας και κανενός συμφέροντος, αλλά αξιώνει τον απόλυτο σεβασμό, είτε αναφέρεται στον μέσο υγιή πνευματικά, σωματικά και ψυχικά άνθρωπο, είτε αναφέρεται σε αδύναμο, εξαιτίας οποιασδήποτε «μειονεξίας» αυτός «κουβαλά». Στις περιπτώσεις μάλιστα των αδύναμων ατόμων, η προστασία της έννομης τάξης απαιτείται να υπάρχει αυξημένη, ακριβώς, λόγω της έλλειψης δυνατότητας αυτοδιάθεσης από τη μεριά των προσώπων αυτών. Σημασία έχει η πραγματική (ηθική ή κοινωνική) αξία⁴ του προσώπου, μια αξία που υπάρχει

1. Ι. Μανωλεδάκης, Η προστασία των Αδυνάτων στο Ποινικό Δίκαιο, Υπερ. 1996, σελ. 932.

2. Α. Ευθυμίου, Η νομική προστασία των αδυνάτων, ΕλλΔνη 1980, σελ. 565.

3. Ι. Μανωλεδάκης, «Ανθρωπινή αξιοπρέπεια»: Έννομο αγαθό ή απόλυτο όριο στην άσκηση εξουσίας;, σε Ι. Μανωλεδάκη, C. Prittwitz, Η ποινική προστασία της ανθρωπίνης αξιοπρέπειας, Ελ-ληνογερμανικό συμπόσιο, εκδ. Σάκκουλα, 1997, σελ. 15.

4. Οι όροι αξία και αξιοπρέπεια χρησιμοποιούνται από το Σύνταγμα με την ίδια έννοια, βλ. Α. Μάνεση, Ατομικές ελευθερίες, εκδ. Β', Θεσσαλονίκη, 1979, σελ. 109, Ν. Ανδρουλάκη, Το νέο Σύνταγμα και η ποινική δικαιοσύνη, σε: Η επίδραση του Συντάγματος του 1975 επί του ιδιωτικού και επί του δημοσίου δικαίου, Αθήνα 1976, σελ. 63 επ.

Α. Εισαγωγή

σε όλους τους ανθρώπους, λόγω της φύσης τους, λόγω του ότι είναι άνθρωποι⁵ και καμία σχέση δεν έχει με τις ιδιότητες, που φέρει έκαστος εξ ημών, λ.χ. είναι τρελός, αλλοδαπός ή γέρων.

Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια δεν ταυτίζεται, αλλά αποτελεί συστατικό στοιχείο και μάλιστα το θεμέλιο της προσωπικότητας, η οποία πέρα από την ανθρώπινη αξία εμφανίζεται και στην ατομικότητα του καθενός, δηλαδή στα προσδιορισμένα για κάθε άνθρωπο ιδιαίτερα καθήκοντα, στις ατομικές του περιστάσεις και την ατομική του ευθύνη, ακόμη στις σχέσεις του ατόμου προς τους άλλους ανθρώπους, το περιβάλλον και τις ηθικές αξίες⁶. Η ανθρώπινη αξιοπρέπεια περιλαμβάνει μόνο την αξία που πρέπει στον άνθρωπο, ως ανθρώπινο όν, ανεξάρτητα από τα ατομικά προτερήματα ή ελαττώματα, τα οποία σε σύγκριση με άλλους ανθρώπους έχει ενδεχομένως ή και απέκτησε από τη σχέση του με το περιβάλλον και που μαζί με την πρώτη συναποτελούν την όλη προσωπικότητα του ατόμου⁷.

Την αντίληψη περί της θεμελιώδους έννοιας της ανθρώπινης αξιοπρέπειας ως βασικού στοιχείου της ανθρώπινης υπόστασης και προσωπικότητας, ακατάλυτου και αναφαίρετου, εκφράζει η συνταγματική ρύθμιση του ά. 2 παρ. 1, η οποία διακηρύσσει ότι «ο σεβασμός και η προστασία της αξίας του ανθρώπου αποτελούν την πρωταρχική υποχρέωση της πολιτείας». Η εν λόγω ρύθμιση είναι σαφής ως προς τον απόλυτο χαρακτήρα του δικαιώματος⁸ της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, για την προάσπιση του οποίου, επιφυλάσσει αδιακρίτως σε όλους τους πολίτες την αμέριστη και διαρκή επαγρύπνηση της κρατικής εξουσίας, η οποία υπάρχει και λειτουργεί πρωτίστως προς τον σκοπό αυτό.

Στη βάση της ως άνω συνταγματικής διάταξης, κατοχυρώνεται, με την θέσπιση επιμέρους νομοθετικών ρυθμίσεων, ειδική μέριμνα εκ μέρους της πολιτείας για τους ασθενεστέρους, αυτούς που χαρακτηρίζονται ως αδύναμοι, έτσι ώστε να διασφαλίζεται σε κάθε περίπτωση η ακώλυτη άσκηση των θεμελιωδών δικαιωμάτων τους και ο σεβασμός της προσωπικότητάς τους, ακριβώς όπως συμβαίνει με όλους τους ανθρώπους.

Χαρακτηριστική ρύθμιση υπέρ των αδυνάμων αποτελεί ειδικότερα η περίπτωση του ά. 21 παρ. 2 και 3 Συντ., όπου ορίζεται ότι «πολύτεκνες οικογένειες, ανάπηροι πολέμου και ειρηνικής περιόδου, θύματα πολέμου, χήρες και ορφανά εκείνων που έπεσαν στον πόλεμο, καθώς και όσοι πάσχουν από ανίατη σωματική ή πνευματική νόσο έχουν δικαίωμα ειδικής φροντίδας από το Κράτος» και «Το Κράτος μεριμνά για την υγεία των πολιτών και παίρνει ειδικά μέτρα της νεότητας, του γήρατος, της ανα-

5. Ν. Μπιτζιλέκης, Ανθρώπινη αξιοπρέπεια και τιμή, σε Ι. Μανωλεδάκη, C. Prittwitz, ό.π., σελ. 99.

6. Βλ. Δ. Σπινέλλη, Το έννομο αγαθό της τιμής και αι αξιόποινα αυτού προσβολαί, Αθήναι 1977, σελ. 1842.

7. Κ. Κωνσταντινίδης, Ποινικό δίκαιο και ανθρώπινη αξιοπρέπεια, εκδ. Σάκκουλα, 1987, σελ. 43.

8. Κατά τον Δ. Ράϊκο, Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου, τομ. β', τ. Β', Αθήνα 1984, σελ. 7, η διάταξη του ά. 2 παρ. 1 Συντ. καθιερώνει κατ' ακριβολογία μια βασική αρχή του αντικειμενικού συνταγματικού δικαίου και όχι ένα θεμελιώδες δικαίωμα.

πηρίας και για την περίθαλψη των απόρων» αντίστοιχα. Ακολουθώντας τις συνταγματικές επιταγές, το ενδιαφέρον της πολιτείας υπέρ των αδυνάμων εκδηλώνεται κατά κύριο λόγο με τη θέσπιση ποινικών διατάξεων, μέσω των οποίων ο νομοθέτης αποσκοπεί στο να προστατεύσει τους αδύναμους και εν γένει ανίκανους να αυτοπροστατευθούν, από την κακομεταχείριση, την καταπίεση και την εκμετάλλευση των ισχυρότερων και θρασύτερων συνανθρώπων (συμπολιτών, συγκατοίκων, συνεταιρίων, συζύγων, κλπ.)⁹.

Η ευαισθησία του νομοθέτη για τους μειονεκτούντες είναι φανερή, αν λάβει κανείς υπόψη του ότι για τη διασφάλιση της θέσης τους, πέρα από τις υπέρτερης ισχύος συνταγματικές προβλέψεις για ειδική μέριμνα υπέρ των αδυνάμων, δεν διστάζει και δικαίως να εισάγει επιτρεπτές αποκλίσεις από τον κανόνα της τυπικής ισότητας των πολιτών, λαμβάνοντας υπόψη τις ιδιαίτερες ανάγκες των προσώπων αυτών¹⁰. Μολοταύτα, το Δίκαιο δεν προσδιορίζει γενικά την έννοια του «αδύναμου» ως κατηγορία πολίτη που χρειάζεται ειδική μέριμνα και προστασία, παραθέτοντας έναν σαφή ορισμό αυτής, περιορίζεται δε μόνο σε συγκεκριμένες αναφορές προσώπων ή ομάδων προσώπων που θεωρεί ως αδύναμα στις επιμέρους μεμονωμένες και δι-άσπαρτες δικαιοίκες ρυθμίσεις από όπου και αντλούνται συμπεράσματα για το ποιός είναι εν τέλει ο αδύναμος.

2. Εννοιολογική προσέγγιση των αδύναμων ατόμων

Ήδη από τη διατύπωση του ά. 21 παρ. 2 και 3 Συντ. μπορεί κανείς έμμεσα να προσδιορίσει το ποίοι θεωρούνται αδύναμοι κατά το συνταγματικό νομοθέτη και συνεπώς, ποίοι χρειάζονται προστατευτική υπέρ αυτών παρέμβαση, κατά παρέκκλιση της καθιερωμένης τυπικής ισότητας στο θετικό δίκαιο, είτε με εξαιρετικές ρυθμίσεις, είτε με ερμηνευτικές διορθώσεις των ήδη υφιστάμενων νομικών ρυθμίσεων¹¹. Έτσι, τα παιδιά, οι ηλικιωμένοι, οι ανάπηροι, οι πάσχοντες από σωματική ή ψυχική ασθένεια, οι γυναίκες χήρες, τα ορφανά και οι άποροι, αποτελούν κάποιες από τις κατηγορίες των αδυνάμων, στα μάτια του Νόμου, ατόμων¹².

9. Βλ. Α. Ευθυμίου, ό.π., σελ. 565.

10. Βλ. Κ. Χρυσόγονο, Ατομικά και κοινωνικά δικαιώματα, εκδ. 3^η, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2006, §13, σελ. 143 επ., όπου επισημαίνεται ότι δεν επιτρέπονται πλέον αποκλίσεις από την κατοχυρωμένη συνταγματική ισότητα, παρά μόνο αν αυτές θεωρηθούν θετικά μέτρα για την καταπολέμηση των υφιστάμενων ανισοτήτων.

11. Ι. Μανωλεδάκης, Ανηλικιότητα και γήρας: Δύο κατηγορίες «αδυνάτων» με άνιση νομική προστασία, σε τιμ. τομ. για την Α. Γιωτοπούλου – Μαραγκοπούλου, τομ. β', εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2003, σελ. 870 επ.

12. Ορισμένες από τις κατηγορίες των προσώπων αυτών αναφέρει ο J. Weber, Zur Psychodiagnostik der Täter-Opfer Beziehung, Kriminalistik Verlag, Kriminologische Schriftenreihen, 1980, S. 15 ως τύπους θυμάτων με βάση βιολογικά κριτήρια. Γενικά, αποτελεί κοινή θέση ότι τα πρόσωπα αυτά εμφανίζονται περισσότερο ευάλωτα στη θυματοποίηση, βλ. σχετικά, μεταξύ άλλων, σε Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανά, Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης, εκδ. Νο-

Όπως διαφαίνεται από την εν λόγω προστατευτική υπέρ των ανωτέρω προσώπων ρύθμιση, αδύναμοι μπορούν να είναι, ασφαλώς όχι μόνο οι *φύσει*, αλλά και οι *θέσει* αδύναμοι, οι οποίοι βρίσκονται σε μειονεκτική θέση, σε σχέση με τους υπόλοιπους κοινωνούς, εξαιτίας της επίδρασης κοινωνικών ή άλλων παραγόντων. Πρόκειται στην τελευταία αυτή περίπτωση για *κοινωνικά* και όχι *φυσικά* αδύναμο άτομο. Ο συνταγματικός νομοθέτης αντιλήφθηκε την ύπαρξη αυτών των δύο κατηγοριών αδύναμων ατόμων και επέλεξε να συμπεριλάβει στις προστατευτικές υπέρ αδυνάμων ρυθμίσεις, εκτός από τους *φύσει* αδύναμους, και ορισμένες περιπτώσεις *θέσει* αδύναμων ατόμων, όπως λ.χ. είναι οι άποροι ή τα ορφανά. Συχνά, στις επιμέρους νομοθετικές διατάξεις, για την κρίση του εάν κάποιος συνιστά αδύναμο άτομο ή όχι, λαμβάνονται υπόψη και αξιολογούνται ιδιαίτερες ιδιότητες και χαρακτηριστικά, που αφορούν το πρόσωπο και την νομική και κοινωνική του θέση, αντί ενός στενού, περιοριστικού σε καθαρά βιολογικά ή νομικά κριτήρια, ορισμού της έννοιας.

Αναμφισβήτητα, παράγοντες, όπως το φύλο, η ηλικία και το μορφωτικό επίπεδο επιδρούν στις στάσεις των υποκειμένων σχετικά με το φαινόμενο της κακοποίησης¹³. Μεταβλητές που συνδέονται με το φύλο, την ηλικία, το εκπαιδευτικό επίπεδο, την επαγγελματική/οικονομική κατάσταση, την εθνική ταυτότητα και κατά συνέπεια τα κοινωνικά προβλήματα που εμφανίζονται περισσότερο ή λιγότερο έντονα στις περιοχές διαμονής των ατόμων και λοιπές άλλες μεταβλητές διαδραματίζουν καθοριστικό ρόλο και επιδρούν στη διαμόρφωση των κοινωνικών αντιλήψεων απέναντι στην ποινική δικαιοσύνη, το έγκλημα, το θύτη και το θύμα¹⁴. Επιβεβαιώνεται, κατ' αυτόν τον τρόπο, ότι *αδύναμος* δεν είναι μόνο εκείνος, ο οποίος εκ λόγων βιολογικών καθίσταται ευάλωτος στην εκμετάλλευση και τη βία, αλλά και εκείνος στον οποίο η κοινωνία αποδίδει αυτόν τον χαρακτηρισμό, εξαιτίας της συνδρομής στο πρόσωπό του λόγων που δεν σχετίζονται με τη βιολογική του κατάσταση, αλλά ενδεχομένως την κοινωνική, την οικονομική κλπ.

Λαμβάνοντας, συνεπώς υπόψη και τα προστάγματα της κοινωνικής ηθικής στο πλαίσιο των σύγχρονων εξελίξεων, η θεώρηση του ατόμου ως *αδύναμου* σε ορισμένες περιπτώσεις και όχι μόνο για λόγους φυσικής μειονεξίας, αλλά και εξαιτίας των επικρατούντων κοινωνικών συνθηκών, είναι μάλλον επιβεβλημένη¹⁵.

μική Βιβλιοθήκη, 1996 και M. J. Hindelang, Opferbefragungen in Theorie und Forschung, eine Einführung in das "National Crime Survey Program" in H. J. Schneider, Das Verbrechensoffer in der Strafrechtspflege, Walter de Gruyter, 1982, S. 115 ff.

13. Β. Αρτινοπούλου, Πολιτικές πρόληψης και αντιμετώπισης της ενδοοικογενειακής βίας, σε Φ. Μηλιώνη, Ενδοοικογενειακή Βία: Προοπτικές μετά τον Ν. 3500/2006, Πρακτικά Επιμορφωτικής Ημερίδας 28/06/2007, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 2008, σελ. 54. Βλ. επίσης για τους παράγοντες που επιδρούν στο φαινόμενο της κακοποίησης, D.G. Dutton, The domestic assault of women: Psychological and criminal justice perspectives, UBC Press, 1995.

14. Σ. Παπαμιχαήλ, Εγκλήματα κατά της ζωής-Σεξουαλικά εγκλήματα-Εγκλήματα με θύματα γυναίκες και ανηλίκους, ΠοινΔικ. 2002, σελ. 947.

15. Προς τούτο, συνηγορεί και η διεθνής νομοθετική πρωτοβουλία που αναπτύσσεται υπέρ της προστασίας των προσώπων αυτών, βλ. κεφ. Α' 4.

Κατόπιν τούτων, επιχειρώντας μια συστηματική ταξινόμηση των κατηγοριών των αδυνάμων, αναμφισβήτητα, μεταξύ αυτών κατατάσσονται τα παιδιά και γενικά οι ανήλικοι, ως φύσει αδύναμοι, οι οποίοι, ακριβώς λόγω του ιδιαιτέρως νεαρού της ηλικίας τους, εμφανίζονται ευάλωτοι στον κόσμο των ενηλίκων κατά κύριο λόγο και διατρέχουν αυξημένο κίνδυνο να πέσουν θύματα εκμετάλλευσης, κακοποίησης και κάθε είδους κακομεταχείρισης, ακόμη και από ανθρώπους του άμεσου ή ευρύτερου περιβάλλοντός τους¹⁶. Στις νεωτερικές δυτικές κοινωνίες τα παιδιά θεωρούνται ευπαθή, εξαρτημένα και σε ανάγκη προστασίας¹⁷. Το πρόβλημα οξύνεται πολύ περισσότερο, όταν δίπλα στην «αδυναμία» που προκαλεί η ανηλικότητα έρχεται να προστεθεί και κάποια μειονεξία, την οποία φέρει ο ανήλικος λ.χ. σωματική αναπηρία, νοητική υστέρηση κλπ., οπότε ο κίνδυνος κακοποίησης και παραμέλησής του είναι ιδιαίτερα υψηλός.

Κατά τον κοινώς αποδεκτό ορισμό του ανηλίκου, «*ανήλικος είναι κάθε πρόσωπο μικρότερο των δεκαοκτώ ετών, εκτός αν η ενηλικίωση επέρχεται νωρίτερα, σύμφωνα με την ισχύουσα νομοθεσία*»¹⁸. Η ομάδα αδυνάμων των ανηλίκων έχει ως «ημερομηνία λήξης» της αδυναμίας τη βιολογική ανάπτυξη που αποτελεί και την αφετηρία της ενεργού κοινωνικής ζωής¹⁹. Συγκεκριμένα, η ανηλικότητα άρχεται από τη γέννηση, οπότε υπάρχει και ανθρώπινη ζωή και λήγει με την ενηλικίωση του προσώπου στα δεκαοκτώ έτη, έτσι ώστε ανήλικος θεωρείται κάθε άνθρωπος από μηδέν έως δεκαοκτώ ετών. Ανηλικότητα, επομένως καλείται η φυσική ιδιότητα ανάπτυξης του ανθρώπου στην αρχική φάση της ζωής του και φορέας της είναι το «παιδί» και ιδιαίτερα κατά τα διάφορα επιμέρους στάδιά της το «νεογνό», το «νήπιο», το «παιδί» και ο «έφηβος»²⁰. Στην ευαίσθητη αυτή φάση της ανάπτυξής του ο άνθρωπος χρήζει ιδιαίτερης φροντίδας και προσοχής, λόγω του ότι το υπό ανάπτυξη άτομο είναι ακόμη μη πλήρως διαμορφωμένο και συνεπώς αδύναμο για αυτοϋπεράσπιση²¹, ωστόσο φτάσει στην πνευματική και σωματική του ολοκλήρωση θεωρητικά με τη

16. Βλ. *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 874.

17. *Β. Αρτινοπούλου*, ό.α.π., σελ. 60. Η εξάρτηση που δημιουργεί η ανηλικότητα συνιστά τη βασική αιτία της θυματοποίησης των ανηλίκων και οδηγεί σε μορφές θυματοποίησης που δεν είναι το ίδιο συνήθεις στους ενήλικες, όπως λ.χ. η σωματική και ψυχική κακοποίηση μέσω της παραμέλησης του θύματος, βλ. περισσότερα, μεταξύ άλλων, σε *R. Davis, A. Lurigio, S. Herman*, *Victims of Crime*, ed. 3rd, Sage, 2007, p. 13-18, *Ι. Πανούση, Λ. Δημόπουλο, Β. Καρύδη*, *Θυματολογικά Κείμενα*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1994, σελ. 64.

18. Βλ. ορισμό σε *Διεθνή Σύμβαση του ΟΗΕ για τα Δικαιώματα του παιδιού του 1989*, ά. 1, όπου η ακριβής αναφορά γίνεται σε «παιδί» και όχι «ανήλικο», ωστόσο εννοιολογικά αφορά τον ανήλικο. Ανάλογη παρουσιάζεται και η ρύθμιση του αστικού (ά. 127) και ποινικού (ά. 121 παρ. 1) κώδικα σχετικά με την συμπλήρωση του ορίου ενηλικίωσης, οπότε ο ανήλικος αποκτά πλήρη δικαιопρακτική ικανότητα και υπέχει πλήρη ποινική ευθύνη για τις πράξεις του.

19. *Ι. Μανωλεδάκης*, ό.π., σελ. 873.

20. *Ι. Μανωλεδάκης*, Το έννομο αγαθό ως βασική έννοια του ποινικού δικαίου, εκδ. Σάκκουλα, 1998, σελ. 281

21. Όπως επισημαίνει η *Κ. Σπινέλλη*, *Ελληνικό Δίκαιο Ανηλίκων*, εκδ. Αντ. Ν. Σάκκουλα, 1992, σελ. 159, το αγαθό της ανηλικότητας είναι ευάλωτο και ευπρόσβλητο, προσβάλλεται δε κάθε φο-

συμπλήρωση του δέκατου όγδοου έτους της ηλικίας του. Από το χρονικό αυτό σημείο και έπειτα, το άτομο παύει, αν δεν εμπίπτει σε κάποια άλλη κατηγορία αδύναμου ατόμου, να χρήζει ανάγκης ειδικής μέριμνας, διότι πλέον διαθέτει την ικανότητα αυτοδιάθεσης και αυτοπροσδιορισμού και μπορεί το ίδιο ελεύθερα και συνειδητά να επιλέγει και να πράττει. Η ανάγκη αυξημένης νομικής προστασίας των ανηλίκων προκύπτει ακριβώς, λόγω της αδυναμίας, που δημιουργεί η ανηλικότητα, χωρίς να χρειάζεται να διαπιστωθεί η ύπαρξη πραγματικής ή συγκεκριμένης αδυναμίας στο πρόσωπο του εκάστοτε θύματος.

Ως έτερη κατηγορία, μεταξύ των ανικάνων δια αυτοπροστασία και άρα αδύναμων ατόμων, περιλαμβάνονται οι γυναίκες, τις οποίες συχνά κακομεταχειρίζονται και εκμεταλλεύονται οι εργοδότες, οι εραστές και οι σύζυγοι²². Σύμφωνα, τόσο με τις κοινωνικές αντιλήψεις, όσο και από τη σκοπιά του νόμου, οι γυναίκες συνιστούν αδύναμα άτομα, για την προστασία των οποίων η μέριμνα του νομοθέτη, εθνικού και Ευρωπαϊού, δεν διακρίνει με βάση την θρησκεία, την κοινωνική θέση κλπ., προκειμένου να τις χαρακτηρίσει ως αδύναμα άτομα που χρήζουν προστασίας από τη βία. Άλλωστε, δεν υπάρχουν, ούτε και μπορούν να υπάρξουν συγκεκριμένα και σαφώς προσδιορισμένα χαρακτηριστικά που να συνθέτουν το «προφίλ» της γυναίκας θύματος βίας και κακομεταχείρισης. Κακοποίηση μπορούν να δεχτούν γυναίκες, οικονομικά εξαρτημένες κατά κύριο λόγο από τον σύζυγο ή σύντροφό τους, αλλά και οι οικονομικά χειραφετημένες ή εκείνες που έχουν ένα υψηλό επίπεδο μόρφωσης, όπως και εκείνες που στερούνται της βασικής στοιχειώδους εκπαίδευσης.

Η ανάγκη προστασίας της γυναίκας ως αδύναμου ατόμου βασίζεται το πρώτον στο βιολογικό κριτήριο, συχνά, όμως, έχει να κάνει και με μια αξιολογική κρίση αναφορικά με τη θέση και το ρόλο της στην κοινωνία. Ως προς το πρώτο, η γυναίκα είναι από τη φύση της περισσότερο ευάλωτη και είναι εύκολο να πέσει θύμα κακοποίησης από τον άντρα τη στιγμή που ο δεύτερος εμφανίζει μια σωματική υπεροχή και μυϊκή δύναμη σαφώς μεγαλύτερη από εκείνη μιας γυναίκας²³. Ως προς το αξιολογικό κριτήριο, αυτό αφορά κυρίως τις κοινωνικές αντιλήψεις, που συχνά αντιμετωπίζουν τον άνδρα ως κυρίαρχο, γεγονός που πολλές φορές καθιστά την γυναίκα παθητική και αδύναμη να αντιδράσει απέναντι στην κακομεταχείριση που υφίσταται²⁴. Παρατηρείται, δηλαδή συχνά και σε ένα μεγάλο βαθμό ότι η αδυναμία στις γυναίκες δεν είναι αποκλειστικά φυσική, λόγω φύλου, αλλά υφίσταται ταυτό-

ρά που η ψυχική, πνευματική και κοινωνική ανέλιξη ενός ανήλικου ατόμου ανακόπτεται προσωρινά ή και μόνιμα.

22. Α. Ευθυμίου, ό.π., σελ. 566.

23. Και από άποψη ψυχολογίας ακόμη, η γυναίκα είναι περισσότερο ευαίσθητη και ευπαθής στους εξωτερικούς επηρεασμούς, βλ. Γ. Σταθέα, Ψυχολογικές αντιδράσεις του θύματος, ΠοινΧρ. 1994, σελ. 1344.

24. Κατ'άλλους, η άσκηση βίας θεωρείται ως μέσο κοινωνικού ελέγχου της γυναίκας από τον άντρα, βλ. σχετικά Ι. Πανούση, Λ. Δημόπουλο, Β. Καρύδη, ό.π., σελ. 66, Χ. Δημόπουλο, Εισηγήσεις Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, 2008, σελ. 817 επ.

χρονα θέσει αδυναμία των ατόμων αυτών, εξαιτίας της δυσμενούς διακριτικής μεταχείρισης και των στερεοτύπων που αντιμετωπίζουν τη γυναίκα ως υποδεέστερη του άνδρα και με αυτόν τον τρόπο αυξάνουν τον κίνδυνο της θυματοποίησής της.

Σε επίπεδο νομοθετικής πρόβλεψης, η γενική αρχή της ισότητας, την οποία καθιερώνει το ά. 4 παρ. 2 Συντ. αρνητικώς απαγορεύει τη διαφοροποίηση δικαιωμάτων και υποχρεώσεων με βάση τη διαφορά φύλου και θετικώς επιβάλλει την παροχή ίσων δυνατοτήτων, έτσι ώστε η διαφορετική μεταχείριση της γυναίκας είναι θεμιτή μόνο στο μέτρο που εξυπηρετεί τη μεγαλύτερη προστασία της σε θέματα γάμου, μητρότητας και οικογένειας ή οφείλεται σε βιολογικές διαφορές.

Στο σημείο αυτό, αξίζει και δεν μπορεί να παραλείψει κανείς να αναφερθεί στα άτομα που ανήκουν στην κοινότητα ΛΟΑΤΚΙ, ως αδύναμα άτομα. Στα άτομα αυτά περιλαμβάνονται, κατ' επεξήγηση των συντομογραφιών, που συνθέτουν τον όρο ΛΟΑΤΚΙ, οι Λεσβίες, οι Ομοφυλόφιλοι, οι Αμφιφυλόφιλοι, οι Τρανς (διεμφυλικοί)²⁵, οι Κουήρ και οι Ιντερσέξ (μεσοφυλικοί)²⁶. Είναι αλήθεια, ότι τα εν λόγω άτομα ουδέποτε αντιμετωπίζονταν ως κατηγορία προσώπων προς τα οποία θα έπρεπε να υπάρχει ειδική κοινωνική πολιτική και μέριμνα ή αναγνώριση ίσων δικαιωμάτων, πράγματι, όμως, αποτελούν κατηγορία προσώπων, τα οποία υφίστανται ακόμη και σήμερα διακριτική μεταχείριση²⁷. Περισσότερο λόγος γίνεται στην περίπτωση των ΛΟΑΤΚΙ για θέσει αδύναμα άτομα, χωρίς να αποκλείεται ταυτόχρονα και η ύπαρξη στο πρόσωπό τους κάποιας φυσικής αδυναμίας. Το χαρακτηριστικό εκείνο επί του οποίου στηρίζεται η διακριτική μεταχείριση των ατόμων αυτών είναι το φύλο και συγκεκριμένα η ταυτότητα φύλου, την οποία επιλέγουν οι συγκεκριμένοι να ορίσουν διαφορετικά από εκείνη που επιβάλλουν τα γενετικά τους χαρακτηριστικά. Η ιδιαιτερότητα, επομένως αυτής της ομάδας προσώπων ως θέσει αδύναμων σχετίζεται με τις επιλογές τους στον ιδιωτικό βίο, απέναντι στις οποίες η κοινωνία αντιδρά με διάκριση²⁸.

Το φύλο, ως μια από τις ορισμένες ιδιότητες εξατομίκευσης του φυσικού προσώπου²⁹, αποτελεί κριτήριο για την ταυτότητά του και στοιχείο της προσωπικότητας του ατόμου. Έτσι, κάθε άνθρωπος από τη γέννησή του, φέρει, σύμφωνα με τα βιολογικά χαρακτηριστικά του, ένα συγκεκριμένο φύλο και ανάλογα κατατάσσεται

25. Το διεθνές αρκτικόλεξο είναι LGBTQ+ (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Queer).

26. Για τον ορισμό των εννοιών αυτών, βλ. αναλυτικά σε Σ. Τσίρου, Η νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, 2019, σελ. 15-18 και Μ. Κανάκη, Δ. Κανάκης, Νομική αναγνώριση της ταυτότητας του φύλου στην Ευρώπη, Ιατρικά Χρονικά Βορειοδυτικής Ελλάδος 2017, τομ. 13, τευχ. α' 57.

27. Βλ. ανάλογα, Θ. Παπαζήση, Το Ευρωπαϊκό Νομικό πλαίσιο για την ομοφυλοφιλία και η νομική κατάσταση στην Ελλάδα, ΕπΕπΑρμ. 2000, σελ. 69. Έτσι και Β. Αρτινοπούλου, Α. Μαγγανάς, ό.π., σελ. 50 επ., όπου επισημαίνεται ότι οι ομοφυλόφιλοι ως κοινωνικά αποκλίνοντες αποτελούν κατηγορίες ευάλωτες στη θυματοποίηση και ορίζονται ως ομάδες υψηλού κινδύνου.

28. Βλ. Θ. Παπαζήση, ό.α.π.

29. Στοιχεία εξατομίκευσης του προσώπου αποτελούν, εκτός από το φύλο, το όνομα, η ιθαγένεια, η ηλικία, η κατοικία κλπ. Βλ. για τα στοιχεία αυτά, αναλυτικά, αντί πολλών, Ι. Σ. Σπυριδάκη, Γενικές Αρχές Αστικού Δικαίου, έκδ. 3^η, εκδ. Σάκκουλα, 2022, σελ. 273 επ.

στην κατηγορία του άρρενος ή του θήλεος. Κατά το ά. 4 παρ. 2 Συντ., η ισότητα των φύλων καθιερώνεται ως ειδική μορφή ισότητας των πολιτών απέναντι στο νόμο³⁰. Ταυτόχρονα, δε το φύλο συνδέεται με την προσωπική ελευθερία του ανθρώπου³¹ και την ακώλυτη ανάπτυξη της προσωπικότητάς του, την οποία διασφαλίζει σε όλους αδιακρίτως τους ανθρώπους το ά. 5 παρ. 1 Συντ.

Ως στοιχείο της εξατομίκευσης του προσώπου, το φύλο, όπως και λοιπά χαρακτηριστικά, λ.χ. το όνομα³², αναγράφεται στη ληξιαρχική πράξη γεννήσεώς του και έχει σημασία για τις έννομες σχέσεις του προσώπου, δεδομένου ότι υπάρχουν σχέσεις που απαιτούν οπωσδήποτε υποκείμενα διαφορετικού φύλου³³. Θεωρητικά, η βιολογική ταυτότητα φύλου δεν αλλάζει³⁴. Ωστόσο, το βιολογικό φύλο δύναται να διαφέρει από το κοινωνικό, καθότι μπορεί ένα άτομο να φέρει τα γενετήσια χαρακτηριστικά του άρρενος και να βιώνει το φύλο του ως θήλυ και αντίστροφα³⁵. Η περίπτωση διάστασης βιολογικού-κοινωνικού φύλου έχει επικρατήσει να χαρακτηρίζεται ως «διαταραχή ή δυσφορία γένους»³⁶. Τα άτομα με «διαταραχή ή δυσφορία γένους» δεν ταυτίζονται ψυχολογικά με το φαινόμενο φύλο και επιθυμούν να ενταχθούν σωματικά και κοινωνικά στο άλλο³⁷. Ο εσωτερικός και προσωπικός τρόπος με τον οποίο το ίδιο το άτομο βιώνει το φύλο του υφίσταται ανεξάρτητα από το φύλο που καταχωρίστηκε κατά τη γέννησή του, με βάση τα βιολογικά του χαρακτηριστικά. Ο τρόπος αυτός βίωσης του φύλου καλείται ταυτότητα φύλου και περιλαμβάνει την προσωπική αίσθηση του σώματος, καθώς και την κοινωνική και εξωτερική έκφραση

30. Κ. Παντελίδου, Φύλο και έννομες σχέσεις-Κριτικές παρατηρήσεις στο ν. 4491/2017 για τη νομική αναγνώριση της ταυτότητας φύλου, ΝοΒ 2018, σελ. 3.

31. Έτσι και ΕΔΔΑ σε υπόθεση *Goodwin* κατά Η. Βασιλείου, προσφυγή υπ' αριθμ. 28957/95 της 11^{ης} Ιουλίου 2002 και *Dudgeon* κατά Η. Βασιλείου, προσφυγή υπ' αριθμ. 7525/76 της 22^{ης} Οκτωβρίου 1981. Βλ. επίσης σχετικά σε Κ. Χορτάτο, Η συνταγματική προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και το πρόβλημα της προστασίας των δικαιωμάτων των transsexuals εις την ιδιωτικήν και οικογενειακήν ζωήν, ΕλλΔνη 2006, σελ. 656 επ.

32. Η αλλαγή ονόματος, όπως γίνεται δεκτό, δεν προσκρούει σε απαγορευτική διάταξη νόμου, ούτε στο μυστήριο του βαπτίσματος, του οποίου συστατικό στοιχείο που ανάγεται στην ουσία του δόγματος δεν είναι η ονοματοδοσία, βλ. σχετικά, Ειρθεσ/κης 1479Ε/2016, ΕφΑΔ 2017, σελ. 417, ΕφΑθ 1905/2003, ΕλλΔνη 2004, σελ. 247 και από τη θεωρία, Θ. Τσάτσο, Ονοματοδοσία-Αναβαπτισμός, Θέμις 1953, σελ. 657 επ.

33. Κ. Παντελίδου, ό.α.π., σελ. 3.

34. Θ. Παπαζήση, Ταυτότητα του φυσικού προσώπου, ΕφΑΔ 2015, σελ. 581.

35. Γ. Δελής, Η διαδικασία της νομικής αναγνώρισης της ταυτότητας φύλου υπό τον Ν. 4491/2017, ΕφΑΔ 2018, σελ. 379. Όπως επισημαίνει, η Θ. Παπαζήση, ό.α.π., σελ. 579, ο άνθρωπος ως μοναδικό ον με φυσική υπόσταση διακρίνεται για την ατομικότητά του, η οποία έχει διφυή φύση, αφενός τη φυσική και αφετέρου την κοινωνική.

36. Βλ. Γ. Δελή, ό.α.π. και περισσότερα για το συγκεκριμένο ζήτημα σε Θ. Παπαζήση, Διαταραχή γένους: Νομικά προβλήματα του προσώπου, ΕπΕπΑρμ. 2000, σελ. 122.

37. Θ. Παπαζήση, ό.α.π., όπου αναφέρεται ότι ως διαταραχή ή άλλως δυσφορία γένους νοείται η ψυχοορμονική ή νευροενδοκρινική διαταραχή, κατά την οποία άτομα συγκεκριμένου (κατά το φαινόμενο) φύλου έχουν τον ψυχισμό του αντίθετου φύλου και ο εγκέφαλος τους διαθέτει επίσης χαρακτηριστικά του αντίθετου φύλου.